

Els alzinars de Montornès

Estimo Montornès

HISTÒRIA, ART I NATURA DE MONTORNÈS DEL VALLÈS

Ajuntament de
Montornès del Vallès

Diputació
Barcelona
xarxa de municipis

El clima del vallès determina la vegetació

El clima del Vallès es caracteritza per uns estius secs i calorosos. Juliol i Agost tenen màxims diaris al voltant dels 30 graus i molt poques pluges, llevat d'alguna tempesta d'estiu més espectacular que efectiva per compensar l'escassetat d'aigua.

Les altres estacions de l'any són moderades. L'hivern és suau i humit. Glaça alguns dies però la temperatura

rarament baixa dels 5 graus sota zero, i la boira és freqüent.

La pluja no falta tampoc ni a la primavera ni a la tardor, en aquest darrer cas de vegades en forma de gota freda, que pot descarregar una tremenda quantitat d'aigua en poques hores i causar inundacions importants. L'estació més dura és sempre la que marca els límits biològics, i al Vallès és l'hivern. A la nostra comarca només hi pot viure la vegetació capaç de resistir la sequedat càlida dels estius.

Necessitat de conservar l'aigua

Per evitar que l'aigua de la planta s'evapori a través dels estomes (forats diminuts situats al revers de les fulles), la vegetació del Vallès sol tenir fulles petites com el bruc o estretes com el pi, dures com l'esparreguera o cobertes de ceres com la garriga. Algunes plantes fins i tot arriben a prescindir de les fulles

i fan la funció clorofil·lica a través de les branques (ginesta, gatosa, galzeran, argelaga, etc.). Són plantes molt eficaces a l'hora de retenir l'aigua de pluja. Els pins, per exemple, poden arrelar entre roques i esperar mesos que ploqui. Quan plou, les arrels absorbeixen en poques hores l'aigua que necessiten

per aguantar mesos de sequera. En altres casos, la manera d'evitar els estius secs és tenir un cicle biològic accelerat, com el d'algunes herbes que germinen, floreixen, formen les llavors i moren a la primavera, o com el dels bolets que viuen efímerament en la humitat de la tardor.

L'alzinar

L'alzinar és el bosc natural dels turons de Montornès. És un bosc fosc per la densitat vegetal i pel color obscur de les fulles de les alzines. La penombra interior protegeix les plantes de la insolació excessiva, i per això l'alzinar és un bosc d'una gran riquesa biològica. Als alzinars de Montornès hi podem trobar fins a tres mil espècies vegetals. Com que sabem que les plantes viuen de la llum solar, ens pot sorprendre

saber que l'alzinar, un bosc fosc, és molt més ric que un bosc clar com la pineda. Hi abunden les enfiladisses, algunes de les quals són espinoses com l'arítjol i l'esbarzer, que lliguen els arbres amb les mates i fan el bosc quasi impenetrable. No és un paisatge obert. L'home va haver d'obrir camins per colonitzar els boscos del Vallès, ja que no podia transitar amb facilitat pel sotabosc.

D'alzines a pins... I de pins a alzines

L'alzinar es reconstitueix de manera natural després d'un incendi o després que els homes hagin tallat les alzines, bé per substituir-les per altres arbres o bé per formar camps de conreu. A finals del segle XIX, els pagesos de Montornès van tallar els alzinars dels turons per plantar-hi vinyes. Quan, pocs anys després, la fil·loxera va matar les vinyes, els pagesos van plantar pins als turons, perquè

creixent més de pressa que les alzines. L'alzinar, però, s'ha anat refent espontàniament sota els pins a partir de llavors transportades pel vent o pels animals. Els pins sobreviuen però no es poden reproduir on s'ha format un sotabosc espès, ja que els pinets necessiten molta llum per germinar. D'aquí a uns anys, aquest procés culminarà i tornarem a tenir l'alzinar recuperat arreu de la comarca.

Els arbres que fan aglans fan aglans

LES ALZINES

Són arbres que creixen lentament, de fulles perennes, que formen un paisatge immutable al llarg de l'any. Les fulles tenen color verd fosc; solen ser de 4-5 cm amb punxes toves a les vores. El revers és pilós i més clar de color. La forma de les fulles és molt variable, fins i tot entre arbres contigus, nascuts l'un de les llavors de l'altre.

A la primavera creixen els aments, uns penjolls de flors masculines, que fertilitzen les petites flors femenines. El fruit és l'aglà, que es desprèn de l'arbre amb els freds, i que és un

aliment fonamental per a molts animals del bosc.

LES SURERES

La presència de sureres a Montornès és una relíquia biològica. Pel nostre poble en passa la frontera ecològica. Al nord del Montseny, les sureres formen boscos compactes. Al sud del Tibidabo, no n'hi ha; l'arbre hi troba massa calor per créixer.

A Montornès hi sobreviu al límit, i només se'n troben alguns exemplars en punts concrets com el torrent de les Vinyes Velles.

La surera és molt semblant a l'alzina

en fulles i llavors. Es distingeix gràcies al suro, l'escorça gruixuda i flexible que cada any creix una mica. El suro és un abric formidable per a la planta perquè li permet resistir el foc.

^ Surera v

^ Alzina >

Després d'un incendi, les alzines han de rebrotar des de les arrels, l'única part que ha quedat viva, mentre que les sureres rebroten per dalt i per baix perquè el suro n'ha protegit el tronc i les branques.

ELS ROURES.

A la plana del Vallès hi creix una varietat anomenada roure martinenc, de fulles petites de vora ondulada. Com que les fulles són tendres, els roures aguanten malament la

sequedat. A Montornès creixen sobretot als fondals i prop dels torrents, on troben més humitat. Els roures perden les fulles a l'hivern i rebroten a la primavera amb fulles d'un verd clar que donen colorit al bosc.

ELS GARRICS

Són mates de la mateixa família que els arbres anteriors, però rarament superen el metre d'alçada. Tenen les fulles més dures que els

anteriors i de vora més punxeguda, molt aspra al tacte, com a una protecció contra els animals herbívors. També fan aglans i volen molta llum; per això creixen millor als erms i a les pinedes que dins dels alzinars.

^ Roure >

^ Garriga

Les mates

EL MARFULL

És una mata d'altura mitjana, de fulles grans i brillants. És de les primeres a florir, amb corimbos de flors blanques.

L'ARBOÇ

Mata d'altura considerable. Té la fulla dentada. A l'octubre treu la flor, unes campanetes blanques i menudes agrupades en ramells. El fruit, les cireres d'arboç, trigarà un any sencer a madurar, i serà comestible a l'octubre següent, simultàniament amb la nova florada.

Les cireres d'arboç són dolces i saboroses, apreciades pels excursionistes, encara que poden resultar indigestes si se'n menja en excés.

L'ALADERN

Caldria parlar-ne en plural, dels aladerns, ja que amb aquest nom es designa un seguit d'arbustos diferents que coincideixen amb l'alzina en la corpulència i en la forma de les fulles, per bé que la vora no és punxosa ni tenen pèl al revers.

EL GALZERAN

Mata petita de branques verdes i dures, amb una característica insòlita: algunes branques són planes, amb forma de fulla. El galzeran no fa fulles, i efectua la funció clorofíl·lica directament des de les branques.

Els botànics ho van descobrir en observar que les flors i els fruits brotaven al centre de les "fulles", cosa impossible si la fulla fos vertadera.

Al desembre els fruits agafen un color vermell viu que els fa servir de guarniment nadalenc.

6

Ars blanc >

^ Ars negre

Aladern >

▼ Galzeran

▼ Lligabosc

L'ARÍTJOL

És una enfiladissa de fulles brillants en forma de cor, amb punxes corbades, esmolades. Fa el fruit a la tardor, unes

baies roges comestibles de les quals es fan refrescos.

EL LLIGABOSC

Tant el nom català com el castellà, madreSelva, indiquen que té un paper important a l'hora de fer dels boscos una massa vegetal compacta. També rep el nom de gallaret en una part del Vallès.

És una enfiladissa de tiges llargues que mostren de tant en tant dues fulles oposades, perpendiculars a les anteriors. A la primavera fa grups de

▼ Llentiscle

flors blanques i roses, de forma molt peculiar, aromàtiques. Els fruits són unes petites baies rosades.

L'aprofitament humà de l'alzinar

La fusta d'alzines i roures és un combustible magnífic perquè fa una brasa de llarga durada.

També es pot convertir en carbó vegetal. Fa anys, a Montornès, aquest era l'ofici d'hivern d'algunes persones. Alçaven grans piles de fusta d'alzina, les cobrien de terra i les encenien. La llenya cremava lentament, amb poc oxigen, de manera incompleta, fins que es convertia en carbó, que era venut per la comarca.

La fusta dels roures, per la duresa, servia també per fer bigues i mobles. Amb la d'alzina es feien mànecs d'eines i bancs de treball.

De les sureres se'n pot aprofitar el

suro. Es despulla el tronc periòdicament de l'escorça i es tallen les pannes de suro per fer taps, revestiments, capsos, etc.

En èpoques més pobres, els pagesos feien pa d'agllans, molt ric però de gust aspre. Els agllans són un aliment indispensable de la fauna salvatge del Vallès.

Però el principal profit de l'alzinar ve de la seva riquesa biològica. Avui començem a comprendre que les persones no tindrem una alta qualitat de vida si no vivim enmig d'una natura ben conservada. Uns boscos ufanosos moderen el clima

i el règim de pluges, i redueixen la presència del CO₂ a l'atmosfera.

Els animals del Vallès

EL SENGLAR

Desapareguts el llop i l'ós del Vallès, el porc senglar és el rei de l'alzinar. Quasi va desaparèixer del Vallès, també. Als anys 50, els caçadors l'havien marginat a les muntanyes del Montseny i el Montnegre. A partir dels anys 70, però, l'abandó progressiu dels boscos per la pagesia ha permès que els senglars es tornin a estendre per la comarca. Ara és abundant a Montornès.

Els senglars viuen agrupats en ramats, els mascles per una banda i les femelles amb les cries per l'altra. Quan una femella se sent a punt de criar, se

separa del grup fins que els garrins, entre sis i deu, compleixen el mes de vida. Aleshores torna al ramat, seguida pels porcells, rogencs i amb l'esquena ratllada de blanc.

Els senglars no tenen el caràcter agressiu que la fama els atribueix. Ben al contrari, passen el dia dormint entre l'espessor de les mates i, a la nit, surten a buscar menjar gratant el terra amb els seus grans ullals per trobar aglans, arrels carneses, baies, bolets, insectes, etc. Es poden aviar a entrar als camps de conreu, i aleshores fan més destrosses que no pas mengen.

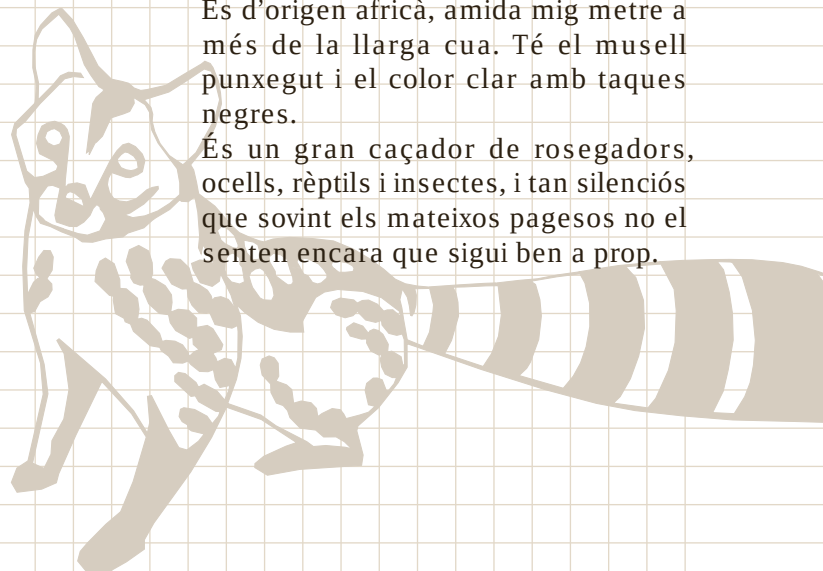

EL GAT MESQUER

Al Vallès anomenem gat mesquer a la geneta, impròpiament, ja que és un animal que no produeix mesc, una substància d'olor fortíssima que supuren alguns animals.

Tampoc no és un gat, ja que no pertany a la família dels felins sinó a la dels vivèrrids, com la mangosta i la civeta. És d'origen africà, amida mig metre a més de la llarga cua. Té el musell punxegut i el color clar amb taques negres.

És un gran caçador de rosegadors, ocells, rèptils i insectes, i tan silenciós que sovint els mateixos pagesos no el senten encara que sigui ben a prop.

EL TEIXÓ

És de la família dels mustèlids, com el visó, la llúdriga i la mostela. És gran com un gos mitjà, de potes curtes, i cap blanc amb dues ratlles negres als ulls que fa que sembli que porta un antifaç.

Viu prop de torrents, en caus profunds que ell mateix cava amb les fortes ungles. Al capvespre surt amb grans

precaucions, ja que és extremadament desconfiat. Camina a poc a poc, aturant-se, escoltant. Quan cal, però, és àgil, ràpid i valent.

Busca cargols, insectes, granotes i ratolins. Si troba un rusc d'abelles, el

trenca per menjar-ne la mel i les larves. Es baralla amb les serps i, després de guanyar la lluita, se les menja. També li agrada la

fruita que ha caigut dels arbres.

El seu pèl és tan fi que antigament se'n feien pinzells de qualitat.

Els ocells de l'alzinar

Malgrat que l'alzinar és un bosc espès, està ple d'ocells que el travessen seguint túnels de vol.

^ Cucut

El CUCUT té ratlles clares i fosques de ventre. És un ocell que no nia; posa els ous als nius d'altres ocells, que fan de pares adoptius dels polls. Això ha donat origen a un grapat de refranys i llegendes populars.

També sobre l'ORIOI hi ha llegendes, que el tracten d'ocell renegaire, que canta blasfèmies. De colors negre i or preciosos, els seus nius pegen com bosses de la forcadura de dues branques.

El TUDÓ és el més gran dels coloms del país, i la TÓRTORA, molt abundant, és el més petit.

També la MERLA és abundant. La

v Picot

femella és marronosa i el mascle, negre. Per això es parla de "merles blanques" com d'una raresa impossible de donar-se. El seu cant és molt melodiós.

Visita al bosc de la merxa.

Punts d'observació

➤ 1. Sortim dels jardins de l'Ajuntament. Seguim pel carrer Montseny i baixem al parc del torrent de Vinyes Velles. Travessem tot el parc fins a l'extrem sud.

➤ 2. Pugem a l'esquerra fins a l'avinguda de la Mare de Déu de Montserrat, passem pel costat de can Coll, una de les masies més antigues del poble, i pel costat de ca n'Oliver, la masia dels antics masovers dels Taverner, senyors de Montornès.

➤ 3. El dipòsit d'aigua es va construir aprofitant l'espai obert per extraure el granit que es va utilitzar per construir el pont de la carretera. Al costat comença l'antic camí del coll d'Olleta. Pugem entre vinyes fins al coll.

➤ 4. El Coll d'Olleta és el pas entre muntanyes a ponent del Montcau. A partir d'aquí comença el terme de Martorelles. La petita vall de la dreta és la de les Vinyes Velles, envoltada pels turons de Calders. Veiem els camins careners, molt usats per caçadors i excursionistes. Estem envoltats d'una pineda artificial, plantada per la mà humana. Entre els pins, però, s'està recuperant l'alzinar de manera natural. En el futur hi haurà un alzinar plenament reconstituït, amb pins vells dispersos entremig.

➤ 5. Seguim a esquerra pel camí que travessa el Montcau a mitja alçada. Era un camí antic de caçadors i carboners que ha estat eixamplat pel Parc de la Serralada Litoral.

➤ 6. Trobem una fita de formigó amb el rètol "Ajuntament de Barcelona". A partir d'aquí comença el bosc de la Merxa. Era un alzinar natural que no va ser tallat per plantar-hi vinyes. Un incendi el va destruir, però els matolls creixen amb força refent el vell bosc, en un procés semblant al que hem vist a les pinedes.

➤ 7. A l'altre costat del bosc de la Merxa, arribem al coll Mercader. El creua el principal camí de comunicació secular de Montornès amb Martorelles i la costa. Per aquí passaven els traginers amb les cordades de mules que transportaven les mercaderies de Barcelona a Granollers.

➤ 8. Tornem al poble pel camí del coll Mercader, que el seu secular ha ensorrat entre marges granítics.

Pràctica de ruta

Un herbari de mostres

Per aprendre a reconèixer les plantes més característiques dels alzinars de Montornès, us tornem a proposar que feu un herbari de mostres.

1- Convé que anem a l'excursió amb una capsa, tisores i etiquetes adhesives petites.

2- Tallarem mostres menudes però ben formades, que mostrin bé les característiques de cada planta. Importa més la qualitat de la mostra que la seva mida. Les identificarem allí mateix posant-hi etiquetes amb el nom.

3- Un cop a casa, col·locarem les mostres entre fulls de diari, per extreure'n la humitat, i posarem un pes al damunt per aplanar-les. És important entretenir-se a posar les mostres en bona posició.

4- Tres setmanes més tard, les mostres ja estaran seques. Aleshores podrem omplir un àlbum, enganxant les mostres als fulls de paper i escrivint al costat el nom popular de cada planta, la data i el lloc de la recol·lecció.

També és interessant afegir-hi el nom científic. Per exemple:

Alzina surera / Alcornoque / *Quercus suber* - collida al coll d'Olleta el 15-4-2007

Arítjol / Zarzaparrilla / *Smilax aspera* - collida al bosc de la Merxa el 15-4-2007

Amb el temps, i consultant els llibres, podeu anar ampliant el mostrari fins a tenir un bon coneixement de la flora de Montornès del Vallès.

